

İBN İŞHAK VE HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

IBN ISHAQ AND HIS PLACE IN THE HADITH RUMOR (NARRATION)

Dr. Abdullah ÜNALAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

İslam kültürünün ilk yazılı kaynaklarından olan ‘Sîretü’n-Nebî’ adlı eserin müellifi Muhammed İbn İshak daha çok bir tarihçi olarak bilinmekte ise de, o aynı zamanda bir hadis ravisidir. İbn İshak hem ravi olarak, hem siyer müellifi olarak, hem de hadisçi olarak cerh ve ta’dil eserlerinde farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu makalemizde, bir muhaddis olarak İbn İshak hakkındaki değerlendirmeleri ele alacak ve bu değerlendirmeler ışığında onun 'sıka' olup-olmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İbn İshak, hadis, sıka , cerh ve ta’dil.

ABSTRACT

The first written sources of Islamic culture, the 'Sîretü'n-Nabi's author Muhammad Ibn Ishaq more known as a historian but in fact also he is a Hadith's narrator at the same time. He has been subject to different evaluation as a narrator, author of Siyar and Hadith in the Carh and Tadi'l's books. In this article I will try to reveal some reviews and assessments about Ibn Ishaq as a Hadith's author and in light of these explanations I will discuss whether he is reliable or not.

Key words: Ibn Ishaq, hadith, reliable tradition, carh and ta'dil.

1. Giriş

Hiz. Peygamber (s)'i tanımak, hayatını öğrenmek, yaşama biçimini tespit edip uygulamak tarih boyunca Müslümanların en önemli uğraş alanlarından birisi olmuştur. Bu uğraşlar Siyer, Hadis ve Sünnet gibi ilim dalları altında yürütülmüştür. Hadis ve sünnet ağırlıklı olarak Hiz. Peygamber'in dini konulardaki söz, fiil ve tavırlarını tespit etmeyi amaçlarken Siyer, bu yüce şahsiyetin hayatını ve yaşadığı önemli olayları kronolojik bir sıra içerisinde tarihçi bakış açısıyla tespit etmeye çalışan bir bilim dalıdır. Hiz. Peygamber (s)'in hayatını anlatan eserlerin geneline denilmektedir. Kelime olarak, 'hareket, tavır, hayat tarzı, hal ve ahlak' anlamlarına gelmekle beraber, Hiz. Peygamber (s)'in hayatını anlatmakla özdeşleşmiştir. Bu nedenle 'Siyer-i Nebî' veya 'Siyer' olarak kullanılmaktadır. 'Sîre' veya 'sîret' kelimelerinin çoğuludur. 'Savaşlar' anlamına gelen Megazî' de daha özel anlamda kullanılmakta ve Hiz. Muhammed (s)'in iştirak ettiği gazveleri ifade etmektedir.

Siyer, tefsir, hadis, fıkıh gibi başlıca İslam ilimlerinden biridir. Hatta bu ilimlerin teşekkülünde önemli bir rol oynamaktadır. Zira Hiz. Peygamber (s)'in hayatını bilmeden, kavli, fiilî ve takriri sünnetini öğrenmeden, anlamadan, İslamî hükümleri nasıl yansıttığına vakıf olmadan bu ilimlerin teşekkülünü anlamada boşluklar meydana gelebilir. Çünkü Hiz. Peygamber (s), en ideal örnektir ve bu örneğin hayatının bütün detayları bilinmelidir. Bunu öğrenmek Sahabeden sonra gelen nesiller için son derece önem arz etmektedir ki bunu bize yansıtan ilimlerden biri siyerdir.

Kuşkusuz İbn İshak'tan önce ve sonra pek çok siyer kitabı yazıldı. Ancak bunların hiç biri İbn İshak'ın yazdığı siyer kitabının şöhretine ulaşamamıştır. Bu yazarların hepsinin başvurdukları ilk kaynak, İbn İshak adıyla meşhûr müellifin *Siretu İbn İshak* ya da *kitabü'l-Mubtede ve'l-Mab'as ve'l-Mağâzi*¹ olarak bilinen eseridir. İbn Seyyidi'n-Nâs (v. 671/734), *Uyûnu'l-Eser*'inin girişinde şöyle demektedir: 'Nakledeceklerimin ana kaynağı Muhammed İbn İshâk'ın yazdığı eserdir. Çünkü o bu konuda hem bizim, hem başkalarının temel kaynağıdır.'²

Her ne kadar İbn İshak'tan önce de İslâm tarihîyle ilgili eser yazanlar olmuşsa da³, İbn İshak'ın *es-Sîre*'si, elimize ulaşan en eski derli-toplu siyer kaynağıdır. Bu eser, aynı zamanda Rasûlullah (s)'ın hayatıyla alakalı en sahîh ve en sağlam kaynaklardan biri kabul edilmektedir. Bu yüzden İbn İshak, İmam Buhârî (Muhammed b. İsmâil, (v. 256/870)'den önce Hadîs ilminde '*Emîru'l-mü'minîn*' lakabıyla anılmıştır.' İbn İshak'ın *es-Sîre*'siyle ilgili en ciddî çalışmayı yapan, onu genişleten, detaylandıran ve kendisine göre gereksiz gördüğü bazı pasajlarını çıkaran Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam'dır (v.213/218-828/833).⁴

¹ Bu eserin birden fazla baskısı yapılmış ise de en ciddi baskılarından biri Muhammed Hamidullah tarafından *Siretu İbn İshak fi'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Megâzi* adıyla Hayra Hizmet Vakfı tarafından Konya 1401/1981'de neşredilenidir.

² Diğer rivayet edenler için Bkz. Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Muessese er-Risâle, Beyrut 1412/1992, VII. 35.

³ M. Hamidullah'ın tesbitine göre bunların sayısı 27'dir. Geniş bilgi için bkz. Hamidullah, *es-Sire*, Mukaddime, s. e.

İlk siyer kitaplarını yazanlardan bazıları şunlardır:

1. Eban b. Osman (21-642/105-723). Hz. Osman'ın oğludur. Eban'ın, Hz. Peygamber (s)'in hayatıyla, megazileriyle alakalı derlediği ve birkaç sayfayı geçmeyen bazı hadisleri, öğrencilerinden Abdurrahman b. Mugire (v. 124/742) bir kitap haline getirmiştir.

2. Urve b. Zübeyr (22/643-93/712). Urve, tarihçi olduğu kadar önemli bir İslam hukukçusudur da. Sikadır ve Sihah sahipleri ondan rivayet ettikleri gibi diğerleri de ondan rivayet etmişlerdir. Eserleri elimize ulaşmamıştır ancak rivayet ettiği pek çok hadis elde bulunmaktadır.

3. Muhammed b. Şihab ez-Zührî (v. 120). İlk sireyi yazdığı söylenmektedir.³ Mutemed sirelerin başında gelmektedir. İbn İshak, pek çok defa ona atıfta bulunmaktadır.

4. Asım b. Ömer b. Katade b. Nu'man el-Ensarî (41/671-123/741). Babası Ömer'den megazileri rivayet etmiştir. İbn İshak ve Vakîdî'nin başvurdukları en önemli kaynaklardır.

5. Şurahbil b. Sa'd (v. 120/740)

6. İbn İshak'ın hocalarından Yezid b. Ebi Habib (v. 128/746)

7. Abdullah b. Ebi Bekir b. Muhammed el-Ansarî (v. 135). Ömer b. Abdülaziz'in emriyle hadisleri ilk derleyenlerdendir.

8. Musa b. Ukbe (v. 141/758). İbn Sa'd ve Tabarî'nin rivayetleriyle bazı bölümleri yok olmaktan kurtulmuştur. Buhari, Megazî kitabında ondan rivayetlerde bulunmuştur.

İbn İshak'tan sonra da alimler, sireyle ilgili eser yazmaya devam etmişlerdir. Bazıları şunlardır:

9. San'a'da İbn İshak'ın çağdaşı olan Ma'mer b. Raşid (v. 153/769) de megazî yazarlardandır.

10. Vakîdî (v. 207/822). İbn İshak'tan sonra en çok okunan sirelerden birinin yazarıdır. Ömrünün son dönemlerinde hafızasını kısmen kaybetmiştir. Hadiste sika olmamakla beraber meğazîde geniş bilgiye sahip olduğu kabul edilmektedir.

10. Basra'da Süleyman b. Tahran (664-760/1266-1359).

Bunların dışında, Ebu Muhammed b. Adülmelik b. Hişam b. Eyyüb el-Humeyrî el-Mefirî'nin bazı eklerle İbn İshak'ın siresini ihtisar ettiği *Sire*'si; Vakîdî'nin talebesi olan Muhammed b. Sa'd'ın *Tabakat*'ından ayırdığı iki ciltlik *Sire*'si; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm'ın *Cevamiu's-Sire*'si; Abdü'l-Mü'min b. Halef ed-Dimyafî (v. 705/1305)'nin *es-Sire*'si; Ali b. Hacer el-Askalanî'nin *Muhtasaru's-Sire*'si; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Kastalanî'nin *el-Mevahibü'l-Ledüniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye* adlı siresi; Muhammed b. Yusuf es-Salihî'nin *Sübulü'l-Hüda ve'r-Reşad fi Sireti Hayri'l-İbad'ı*; Ali b. Burhaneddin el-Halebî'nin *Sire*'si vb. pek çok sire yazılmıştır.

⁴ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkar; Dârü'l-Fikr, 2 Cilt, Beyrut, 1992.

İbn İshak'ın eseri titiz bir tahkik ve geniş açıklamalarla birlikte Muhammed Hamîdullah tarafından ilim alemine sunulmuştur.

Bu makalemizde, İbn İshak ve eserini kısaca tanıttıktan sonra hadis eserlerinde bu büyük âlime yöneltilen bazı eleştirilerin değeri ve nedenleri üzerinde durmaya çalışacağız.

2. İbn İshak ve es-Sîre Adlı Eseri

Tam adı Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr el-Medinî (v. 151/768)'dir. Medine'de doğdu ve yaklaşık otuz yıl orada yaşadı. İlk eğitimini başta babası ve amcaları olmak üzere pek çok âlimin yanında tamamladı. Hadis, siyer-megazî, şiir ve eyyamu'l-Arab alanında otorite haline geldi.

Bağdadî'ye (v. 463/1071) göre İbn İshak, Enes b. Malik (v. 93/712) ile Saîd b. Müseyyeb'i (v. 94/712) görmüş; Ebu Seleme b. Abdirrahman b. Hürmüz el-A'rac (v. 94/712 veya 712/722), Ebân b. Osmân b. Affân (v. 105/723), Kasım b. Muhammad b. Ebi Bekir (v. 117/735), İbn Ömer'in kölesi Nâfi' (v. 117/735), ez-Zührî (v. 124/742), Muhammed b. Ali b. Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib (v. 250/864), Asım b. Ömer b. Katade, Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir, Yezîd b. Rûman, Muhammed b. İbrahim et-Teymî, Muhammed el-Bakır ve başka âlimlerden hadîs ve siyer dinlemiştir.⁵

Kutub-i Sitte imamları, Yahya b. Saîd el-Ensârî (v. 43/663), İbn Cüreyc (Abdumelik b. Abdulaziz, v. 150/767), Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Şu'be, Şüreyk b. Abdillan en-Nah'î (177/793), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/814), Ahmed b. Hamadân, İbrahim b. Saîd (v. 244/858), vb. âlimler ondan hadîs nakletmişlerdir.

Mısır, Kûfe, Cezîre, Rey şehirlerinde ilim tahsil eden İbn İshak son olarak Bağdat'a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

Onun geride bıraktığı en önemli eseri es-Sîre'dir. Bu eser, Hz. Peygamber (s)'in hayatını dünya tarihindeki yerine yerleştirmeye çalışan ilk eserdir. Şiirden çok yararlanmıştır. es-Sîre'sinde daha çok tarihçi olarak ön plana çıkmaktadır.

İbn İshak, ilk megazî kitabını yazmış değildir. Ondan evvel daha birçokları tarafından Megazî yazılmıştır. Bunlar arasında Zührî'nin, Musa b. Ukbe el-Kureşî'nin (141) Megazîleri vardır.⁶

Bu eser kendisinden sonra yazılan siyer yazarlarını ciddi bir şekilde etkilemiştir. İbn Hişam (v. 218/833), İbn İshak'ın eserini hemen hemen tamamen alarak genişletmiş ve Sîret adıyla yeni bir eser yazmıştır. Taberî (214/829-311/923) de İbn İshak'ın es-Sîre'sini hem tefsirine, hem tarihine almıştır.

İbn Kesîr'in (v. 774/1372), İbn İshak hakkındaki kanaati şöyledir: 'Sire-i Nebeviye'nin sahibidir. Onu öylesine bir araya getirmiştir ki, insanların çoğu için, aydınlandığı bir ilim, ortaya çıktığı bir iftihar vesilesidir. Şafii ve diğerlerinin dediği gibi, bütün insanlar bu konuda onun yolunu takip etmişlerdir.'⁷ İbn İshak'tan sonra Muhammed b. Ömer b. el-Vakîd (v. 207/823)'in siyeri de takdir toplamıştır. Vakîdî'nin, İbn İshak'tan hiçbir alıntı yapmaması, hatta adını dahi anmamasına karşılık pek çok pasajının İbn İshak'ın anlattıklarıyla örtüşmesi, bazı âlimlere intihal yaptığı intibahı vermiştir. Bazı

⁵ Bağdadî Hatîb, *Tarihu Bağdad ev Medinetu's-Selâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.s. I. 215.

⁶ Zeynuddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebidî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, mütercimi Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976, I. 77.

⁷ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk. Ahmed Abdülvahhab Fetih, Daru'l-Hadîs, Kahire 1414/1994, X. 118.

müsteşriklere göre Vakidî'nin 'kâlû/dediler' başlığını taşıyan her ifadesi İbn İshak'ı göstermektedir.⁸

Görüldüğü gibi 'Hicrî ikinci yüzyılın ilk yarısında siyer alanında asıl sivrilen ve kalıcı etkiler bırakan kişi, İbn İshak'tır. Zührî'nin de öğrencilerinden olan İbn İshak, dünya tarihini peygamberler tarihi olarak algılamış, Siyer'i de bu tarihin son halkası olarak gören bir anlayışa sahip olarak, iki bölümden müteşekkil bir siyer eseri telif etmiştir.'⁹

İbn İshak, geniş nakiller yaptığından, hadis kriterlerine uymamasından muhaddisler tarafından eleştirilmiş ve hadis kaynağı olarak kabul edilmemiştir. Buna rağmen 'İbn İshak, eserinde yapmış olduğu tertible, kendisinden önce eser yazanlara karşı üstünlüğü daha da açığa çıkıyor. Eserindeki tertib ideal değilse de, eserdeki mantık ve nizam İbn İshak'ı kemal derecesine yaklaştırmıştır ki, iftihar vesilesi olarak ona kafidir.'¹⁰

3. Bir Hadisçi olarak İbnu İshak¹¹

İbn İshâk, ilk dönem mağâzî ve hadîs âlimleri arasında yer aldığından, lehinde ve aleyhinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Tarihçiliği ve geniş bilgisinin vurgulandığı bu değerlendirmeler arasında bazı eleştiriler de söz konusudur. Bir hadis ravisi olarak güvenilirliğinin sorgulandığı bu eleştiriler makalemizin ilerleyen sayfalarında ele alınacaktır. Öncelikle onun hakkında serdedilen olumlu görüşleri aktarmak uygun olacaktır.

İbn İshak ile ilgili bazı âlimlerin görüşleri şöyledir:

Şu'be b. el-Haccâc el-Vasîfî'ye göre İbn İshâk hadîste sadûktur'.¹² O, 'Cabir el-Cu'fî ile Muhammed b. İshak hadîste sadûkturlar'¹³ demektedir.

Meşhur hadis âlimi İbn Uyeyne'nin (v. 198/814) de, 'İbn İshâk'ı ithâm eden kimseyi görmedim' dediği nakledilmiştir.¹⁴

İbn İshak'ın, İslamî ilimlerde en üst düzeyde olduğunu ifade eden Yunus b. Bekr (v. 199/814), Şu'be'nin, 'İbn İshâk müminlerin emîridir' dediğini nakleder.¹⁵

İmam Şâfiî (v. 204/819) de aynı kanaati paylaşarak, 'mağâzîde derinleşmek isteyen herkes İbn İshâk'a muhtaçtır' demiştir.¹⁶

İbn İshak ile ilgili Taberî şunları söylemektedir: 'Rasûlullah (s)'ın mağâzîsi, eyyamü'l-Arabı, onların ahbarını ve nesepleriyle ilgili ilmi bilenlerdendi. İbn İshak, Arap şiirlerini çok iyi bilip naklettiği gibi, çok sayıda hadîs de bilen birisiydi. İlmî vukufiyeti

⁸ Vakidî, Kitabü'l-Meğâzî, thk. Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, 1404/1984, I. 29.

⁹ Özdemir, Mehmet, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Mîlel ve Nihal*, c. 4, sayı: 3 Eylül-Aralık 2007, s. 133.

¹⁰ Küçükaşçı, Mustafa Sabri, İbn İshak'ın Hayatı (Ocak 1996), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Öneri*, C. I, C. 4, 185.

¹¹ Burada daha çok cerh ve ta'dil kitaplarında İbn İshak hakkında yapılan değerlendirmeler üzerinde durulacaktır. Onun rivayet ettiği hadisler ayrı bir çalışma konusudur. İbn İshak'ın isnad kullanımı ile ilgili bir değerlendirme için bkz. James Robsen, "İbn Ishaq's Use of The Isnad," *Bulletin of The John Rylands Library, Manchester*, Vol: 38, No: 2, 1952, s. 449-465.

¹² İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser fi Fünûni'l-Mağâzî ve's-Şemâili ve's-Siyer*, Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, Beyrut 1402/1982, s. 13; Mucteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, ilg. Md.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-İlel ve Ma'fireti'r-Ricâl*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1987, II. 211, 294.

¹⁴ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, I. 40, 61; İbn Hallikân, Ebu Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbau Ebnai'z-Zeman*, thk. İhsan Abbas, Daru's-Sekafe, Beyrut ts., IV. 276.

¹⁵ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

¹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, IV. 276.

derin ve ilme çok merakı vardı. İlimde çok ileri düzeydeydi ve bütün bu alanlarda sıkaydı.¹⁷

İbn İshak'ın geniş ilmiyle alakalı Ahmed b. Züheyr, Yahya b. Maîn el-Bağdâdî'ye (v.233/847) İbn İshâk'ı sorduğunda, şöyle cevap vermiştir: 'Asım b. Ömer b. Katâde (v. 120/738) şöyle diyordu: 'Muhammed İbn İshâk yaşadığı sürece insanlar arasında ilim olacaktır.'¹⁸

Medîne muhaddislerinden İbrahim b. Saîd onun talebeleri arasındaydı.¹⁹

Hadîşçiliği hakkında dönemin ünlü bazı muhaddislerin görüşleri de şöyledir: 'Hadîs erbâbı onu gözden geçirdiler, onu 'sadûk' ve 'hayırlı' buldular ki, İbn Şihâb da onu övmüştür. Hakkındaki bazı eleştirilerin hadîşçiliği ile ilgili değil onun *kader*²⁰ görüşüyle ilgili olduğu belirtilmiştir.²¹

Abdullah İbn Fâid de, İbn İshak'ın genel olarak konulara hâkimiyetini ve ilminin derinliğini şöyle dile getirmektedir: 'Muhammed İbn İshâk'la bir sohbetinde bir araya geldiğimizde hangi ilimden konuşmaya başlarsa sohbeti o konuyla bitirirdi.'²²

İbn İshak'ın, ulema ve halkın takdirine mazhar olduğunu belirten Yahya b. Medînî (v. 234/848), 'Yetmiş küsur sene İbn İshâk'la arkadaşlık ettim, Medîne halkından kimse onu ithâm etmedi ve aleyhinde bir şey konuşmadı' demektedir.²³

Dönemindeki hadis kaynaklarını tesbit eden İbn Medînî (v. 234/848) şöyle demektedir: 'Rasûlullah (s)'ın hadîslerinin kaynağı altı kişidir. Bunların ilmi daha sonra on iki kişiye geçti. İbn İshâk bunlardan birisidir.'²⁴

İbn İshak'ın hadis alanında da sıkı olduğunu ifade eden Ebu Hâtim (Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir, v. 277/880) 'İbn İshâk'ın hadîsleri alınır' demektedir.²⁵

Ebu Zur'a (Abdurrahman b. Ömer en-Nasrî, v. 281/894)'nin şu şahadeti, İbn İshak'ın ilmi konusunda bizlere fikir vermektedir: 'İbn İshâk, ilim tahsili gayesiyle âlimlerin ileri gelenlerini etrafında topladı. Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc el-Vasîtî, Süfyân İbn Uyeyne, Hamadân, İbnu'l-Mübârek (v. 181/797) ve İbrahim b. Saîd el-Cevherî bunlardandır. Büyük ilim adamlarından Yezîd b. Ebî Habîb (v. 128/746) de ondan rivâyet edenlerdendir.'²⁶

Meşhur muhaddislerin İbn İshak'tan hadis rivayet etmiş olmaları, onunla ilgili hadis alanındaki şüpheleri bertaraf etmektedir: Buhârî, Müslim (Yusuf b. Haccâc, v. 261/875), Ebû Dâvûd (Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, v. 275/888), Tirmizî (Ebu İsa Muhammed b. İsa, v. 279/892), Nesâî (Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şua'yb, v. 303/915) ve İbn Mâceh (Ebu Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, v. 273/886)'in İbn İshâk'tan rivâyet etmeleri, ona yapılan ithâmlara cevap olarak yeter.'²⁷

¹⁷ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tarihu't-Tabarî*, Daru Süveydan, Beyrut, ts. XI. 654.

¹⁸ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

¹⁹ Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1991, IX. 40; İbn İshâk, *es-Sîre*, Kb.

²⁰ İbn İshak kaderî olmakla da suçlanmaktadır.

²¹ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 14.

²² İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

²³ İbn Hallikan, *Vefeyât*, IV. 276.

²⁴ Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Muesssese er-Risâle, Beyrut 1412/1992, VII. 36.

²⁵ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

²⁶ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 14.

²⁷ Hamidullah, *es-Sîre*, Mukaddime, k.

Buhârî, İbrahim İbn Hamza (v. 230/844)'nın ona şöyle dediğini nakletmektedir: 'İbrahim b. Said'in yanında, İbn İshâk'tan aldığı 17000 kadar-mağâzî ile ilgili olanlar dışında-hadîs bulunmaktadır.'²⁸ Buhârî, 'İbn İshâk'ın münferit olarak rivâyet ettiği hadis 1000 civarındadır demiştir.²⁹

İbrahim b. Ya'kûb el-Cüzecânî (v. 259/873)'nin, 'İnsanlar, İbn İshâk'ın hadîslerine iştiyâk duyuyorlar'³⁰ tesbiti, her kesimin İbn İshak'a başvurduğunu ve ondan hadis aldığını göstermektedir.

Hadis ve hadis rivayetinde en önemli hususiyet 'sıka' olmaktır. İbn İshak'ın sıka olduğunu söyleyenler vardır ki, Ebu Zur'a, Yahya b. Maîn'e, 'hucet'i anlattıktan sonra İbn İshâk'ı sordum, 'O sıkadır ancak hucet değildir. Ubeydullah b. Amr, Mâlik b. Enes-ve birkaç kişi daha sayarak-bunlar huccettir' dedi.³¹

Şu nakil ve tesbit de bu sıklığın sonucudur: Ebu Ma'viye (el-Esved) şöyle demiştir: 'İbn İshâk, insanların en zeki ve ezber gücü en kuvvetli olanlardandı. Bir adamın yanında beş veya daha fazla hadîs olsaydı, gelir onları İbn İshâk'a teslim eder ve 'Bunları benim için koru, ben unutursam bile benim için muhâfaza edersin' derdi.'³²

İbn İshak'ın başka bir fazileti hakkında İbn Adî (Ebu Ahmed Abdullah el-Cürcânî, v. 365/976) şöyle demiştir: 'İbn İshâk'ın hiçbir fazileti olmasa, sultânları, faydası olmayan kitapları okumaktan, Rasûlullah (s)'ın sîresine, peygamberliğine ve insanın yaratılışına yönelmesi onu fazilette öne çıkarır. Ondan sonra da bu konuda bazı kardeşlerimiz eserler yazdılar ancak İbn İshâk'a ulaşamadılar. İbn İshâk'ın hadîslerini çok araştırdım, zayıflığına karar verilebilecek bir hadîse rastlamadım. Başkasında olduğu gibi o da hata yapmış ve yanılmış olabilir. sıka olan hadîs imâmları ondan rivâyetten geri kalmamışlar. Ondan hadis almanın sakıncası yoktur.'³³

Tabakat ve siyer alanındaki ünlü âlimlerimizden İbn Sa'd, Medine'de yetişen muhaddisleri anlatırken şöyle demektedir: 'Zührî, Yahya b. Saîd el-Ensârî (v. 144/761), Muvatta' müellifi Malik b. Enes (v. 179/795) ve hocamız İbn İshak. Onun 'Nüşatu İbrahim' denilen hadîste bir eseri bulunmaktadır.'³⁴ Hocasının hayatını kısaca anlatan İbn Sa'd şöyle demiştir: "Muhammed (İbn İshak) sıkadandır, insanlar ondan rivayet etmişlerdir. Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Yezid b. Zeri', İbrahim b. Sa'd, İsmail b. Uleyye, Yezid b. Harun, Ubeydullah'ın oğulları Ya'la ve Muhammed, Abdullah b. Numeyr ve başkaları ondan rivayet etmişlerdir."³⁵

Bazı hadisçiler de onu Hadis ilminde imam olarak kabul etmişlerdir. Hasan b. Ali, 'Gücüm olsaydı Muhammed b. İshâk'ı hadisçilerin başına emîr olarak seçerdim' demiştir.³⁶ Hatîb Bağdadî onu, 'seyyidu'l-muhaddisîn olarak görmektedir.'³⁷

Sâcî (Mu'temen b. Ahmed v. 507/1113), 'İbn Şihâb ez-Zührî'nin hadîslerini İbn İshâk'a götürürlerdi. Onun hıfzına daha fazla güveniyorlardı' demektedir.³⁸

²⁸ Zehebî, tekrarlar çıktığında bunun onda bir kadar olamayacağını söylemektedir. Zehebî, *Nubelâ*, VII. 40.

²⁹ Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1991, IX. 40; Hamidullah, *es-Sîre*, Mukaddime, kb.

³⁰ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 14.

³¹ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 16.

³² İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Muessese er-Risâle, Beyrut 1412/1992, VII. 48.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, thk. Ziyad Muhammed Mansur, Daru Sadr, Beyrut, Mütemmim, s. 33.

³⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, VII. 321-322.

³⁶ Zehebî, *Nubelâ*, VII. 54.

³⁷ Bağdadî, Hatîb, *Tarîhu Bağdat*, III. 228.

³⁸ Hamidullah, *es-Sîre*, Mukaddime, kâ.

Mizzî (v. 742/1341), İbn İshâk'ın şeyhleri ile aralarında pek çok allâme sika ve sadûk şahsiyetlerin de bulunduğu ravilerinin isimlerini tek tek vermektedir.³⁹ Aralarında Ebu Zur'a, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc el-Vasîfî, Süfyân İbn Uyeyne, Hamadân, İbnu'l-Mübârek, İbrahim b. Saîd el-Cevherî ve Yezîd b. Ebî Habîb gibi zatlar bulunmaktadır.⁴⁰

Zehebî (v. 748/1347), İbn İshâk'ın Tezkire'deki tercümesine 'el-İmâm, el-Hâfiz Ebu Bekir el-Mutallibî' şeklinde başlamaktadır.⁴¹ Kâşif'te de şöyle demektedir: 'İbn İshak sadûktur. İlimin denizlerindedir. Geniş (bilgilere dayalı) ilginç nakilleri bulunmaktadır...Hadîsi iyidir. Bir grup onu sağlam kabul etmiştir.'⁴² Mizan'da ise, İbn İshak'a geniş yer vermiş, etraflıca değerlendirmiş ve sonunda şu karara varmıştır: 'Bana göre İbn İshak 'hasanü'l-hadistir, 'salihü'l-haldir, sadûktur. Hıfzında zayıflık olduğundan, münferid kaldığı hadiste nekaret (belirsizlik) vardır. İmamlar onunla ihticac etmişlerdir. Allah daha iyi bilir.'⁴³ Zehebi ayrıca Buhari ve Muslim'in Sahîh'lerinde ondan rivayet edilen hadislere yer verdiklerine de işaret etmiştir.⁴⁴

İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448) de Buhârî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: 'Bana Ali b. Abdillâh (el-Medinî) şöyle dedi: 'İbn İshâk'ın kitaplarına baktım, iki hadîsten başka şüpheli görmedim, ki onlar da sahîh olabilir. Medîne'den bazıları bana şöyle dedi: 'Hişâm b. Urve'den nakledilen, 'İbn İshâk eşimi nasıl görmüş olabilir?' sözü doğru ise, İbn İshâk hanımına mektûbla sormuş olabilir. Çünkü Medîne ehli kitabete câiz görür. Ayrıca ondan perde arkasından da duymuş olabilir.'⁴⁵

Görüldüğü gibi Hadis ilminin ileri gelen pek çok âlimi İbn İshak'ın geniş ilmine ve güvenilirliğine işaret etmişlerdir. Özellikle Kütüb-i Sitte imamlarının ondan hadis rivayet etmiş olmaları ve lehinde şehadette bulunmuş olmaları onun güvenilir bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır.

4. İbn İshâk'a Yöneltilen Eleştiriler Ve Bu Eleştirilerin Değeri

Hadisçilerin biyografilerine tahsis edilmiş eserlerde yukarıda bir kısmını aktarmaya çalıştığımız övgülerin yanında İbn İshak'a yönelik bazı eleştiriler de vardır. Hakkaniyetle yapılan her eleştiri, ilmin biraz daha genişlemesinin, gerçeklerin biraz daha ortaya çıkmasının önemli faktörlerindedir. Eleştiri, yanlışların düzeltilmesinin, hataların telafi edilmesinin ve doğruların su yüzüne çıkmasının en mühim vasıtalarındandır. Her eleştiri, eleştiri yapılanın biraz daha olgunlaşmasını sağlamaktadır. İslam tarihi boyunca birinci sırada yer alan ve Hz. Peygamber (s)'in hayatı gibi hassasiyet gösteren bir konuda önemli bir eser yazan İbn İshak'ın da, selef ve halefi âlimler gibi eleştirilmesi, ilmin ve insan tabiatının bir gereğidir. Her ne kadar İbn İshak'a yönelik eleştiriler, onun ilimdeki büyüklüğüne hanel getirecek nitelik ve nicelikte değilse de yine de bu büyük âlimi bütün yönleriyle tanımak açısından değinmekte yarar görüyoruz. Şüphesiz bu eleştirilerden bazılarının hakikat payı taşıdıkları gerçek iken, bazılarının kişisel husumetlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

³⁹ Bkz. Mizzî, Cemaluddin Ebu'l-Haccâc Yusuf, *Tezhibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1413/1992, XXIV. 406-411.

⁴⁰ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

⁴¹ Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, yy. ve ty. I. 172.

⁴² Zehebî, *el-Kâşif, fi men lehu Rivâyetün fi'l-Kutubi's-Sitteti*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, Kahire 1392/1978, III. 19, 27/4785.

⁴³ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, Mısır trz., III. 475.

⁴⁴ Zehebî, *Mizân*, III. 24.

⁴⁵ İbn Hacer, *Tezhib*, IX. 42.

İbn İshâk'a yapılan eleştirilere âlimler tarafından cevaplar verilmiş ve bu eleştiriler çürütülmeye çalışılmıştır. Zehebî ve İbn Seyyidi'n-Nas (v. 734/1334) gibi bazı âlimler, bu eleştirileri bir arada toplamış ve çürütmeye çalışmışlardır.

Ona yapılan eleştirileri değerlendirmeye geçmeden önce es-Sübkî'nin cerh ve ta'dil konusundaki şu uyarısını hatırlatmakta yarar görüyoruz: 'Sakin ha, âlimlerin 'cerh, ta'dilden öncedir' kuralı mutlak olarak anlaşılmasın. Aksine doğru olanı, imamet ve adaleti sabit, medhedenleri çok, cerhedenleri nadir olan ve cerhedilmesine mezheb taassubu vb. bir karine olanın cerhine itibar edilmemelidir.'⁴⁶ 'Aynı seviyedekiler arasında olduğu gibi, dünyevî bir mesele olması halinde, tezkiye edenleri cerhedenlerden, methedenleri zemmedenlerden, taatı masiyetlerinden fazla olanlar hakkında da olsa, cerhedenlerin tecrihlerinin kabul edilmeyeceğini anlatmıştık. Böyle bir durumda Ebu Hanife hakkındaki Sevri'nin; Malik hakkında İbn Ebi Zi'b vd.nin; Şafî hakkında İbn Maîn'in; Ahmed b. Salih vd. hakkında Nesaî'nin sözlerine iltifat edilmez. Cerhi öncelememiz halinde, sağlam hiçbir imam kalmayacaktır. Zira birileri tarafından ta'nedilmeyen hiçbir imam yoktur.'⁴⁷

İbn İshâk'ı tevsik ve ta'dil eden pek çok görüşün yanında ona yöneltilen pek çok eleştiri de bulunmaktadır. Bu eleştirileri şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

4. 1. Yalancılıkla Suçlanması

Kızb/yalan, cerhin en aşağı mertebesidir. Yalancılıkla itham edilen bir raviden hadis rivayet edilemez. Oysa-yukarıda ifade edildiği gibi-Kütüb-i Site müelliflerinin hepsi ve diğer sıkı muhaddisler İbn İshak'tan hadis rivayet ederlerken, onlardan önceki bazı alimler onu çeşitli nedenlerle 'yalan' söylemekle itham etmişler.

Ebû Dâvûd, Yahya b. Said el-Kattan'ın (v. 198/813) şöyle dediğini nakletmektedir: 'Şehâdet ederim ki Muhammed İbn İshâk yalancıdır.' 'Nereden biliyorsun?' dedim, 'Bana Vüheyb (İbn Verd 153/770) söyledi' dedi. Vüheyb'e, 'Nereden biliyorsun?' dedim, 'Bana Mâlik b. Enes söyledi' dedi. Mâlik'e, 'Nereden biliyorsun?' dedim, 'Bana Hişâm b. Urve (v. 146/763) söyledi' dedi. Hişâm b. Urve'ye, 'Nereden biliyorsun?' dedim. 'Eşim Fâtıma bt. Münzir' (d. 48/668)'den rivâyet ediyor ki ben onunla evlendiğimde o dokuz yaşındaydı ve ölünceye kadar hiç bir erkek onu görmedi' dedi.⁴⁸

Bu eleştiriye şöyle cevap verilmiştir:

Ali b. el-Medîni (v. 234/848), 'Hişâm'ın söylediği delil olmaz. İbn İshâk, daha çocukken onun eşiyile görüşmüş ve ondan hadîs almış olabilir,⁴⁹diyerek bu eleştiriye reddetmiştir.

Aralarında sert tartışmalar olmasına rağmen Ahmed b. Hanbel, İbn İshak'a yöneltilen eleştiriler için şu açıklamada bulunmaktadır: "Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290/903), babama Hişâm'ın İbn İshâk'la ilgili konuşmasını anlattım. Şöyle dedi: 'Herhalde İbn İshâk, onun hanımından izin istemiş ve yanına girip ondan hadîs almıştır da Hişâm'ın haberi olmamıştır.'⁵⁰ Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği de rivayet edilmektedir: "Hişâm b. Urve nereden bilecek? İbn İshâk, câmide, çocuk iken veya perde arkasından onun eşinden hadîs duymuş olabilir. Bunda ne var...Yaşlı bir kadındı."⁵¹

Zehebî, İbn Hanbel'in cevabına şunları eklemektedir: 'Adam karısını gördü diye ilim

⁴⁶ Sübkî, Abdülvahhab. Ali (v. 771), *Tabakatu Şafiyyeti'l-Kübra*, thk. Abdülfettah el-Huluv-Mahmud Tannahî, Kahire 1976, I. 188.

⁴⁷ Sübkî, *Tabakat*, I. 190.

⁴⁸ Zehebî, *Nubela*, VII. 49.

⁴⁹ Bağdadî, *Tarihu Bağdat*, III. 22.

⁵⁰ Askalanî, *Tehzib*, IX. 41.

⁵¹ Zehebî, *Mizan*, III. 24.

erbâbından birinin yalancılığına hükmedilmektedir ki bu reddedilir. Ayrıca Fâtıma'dan Muhammed b. Sûke (v. 146/763) de rivâyet etmiştir. O da Ummu Seleme (Hind bt. Ebi Umeyye, v. 19/640) ve ninesi Zübeyr İbn Avvâm (v. 36/656)'ın hanımı Esmâ (v. 73/692)'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn İshâk'ın dokuz yaşındaki Fâtıma'yla görüştüğü de doğru değildir. Bu haberi kimin çıkardığını bilmiyorum. Zira Fâtıma Hişâm'dan 13 yaş büyüktür. Hişâm 20 küsur (hatta 30 küsur) yaştan sonra onunla evlenmiştir. Fâtıma, 50 küsur yaşına girdikten sonra İbn İshâk ancak ondan hadîs alabilmiştir.⁵²

'Yakub b. Şeybe (Ebu Yusuf el-Basrî, v. 262/876) de İbnnu'l-Medinî'ye İbn İshâk'ı sorunca 'Bana göre hadîsi sahîhtir' cevabını almıştır. Bunun üzerine 'Mâlik'in dedikleri ne oluyor?' diye sormuş. İbnü'l-Medinî, 'Mâlik onunla arkadaşlık etmemiş ve onu tanımıyor. Ayrıca Medîne'de ne olmuş?' demiş. Yakub b. Şeybe, 'Hişâm b. Urve İbn İshâk aleyhinde konuştu' deyince, 'Hişâm delil olmaz. Herhalde İbn İshâk çocukken Hişâm'ın hanımını görüp ondan hadîs almıştır ki, onun hadîslerinin doğru olduğu ortaya çıkacaktır' şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁵³

Zehebî, şöyle devam etmektedir: 'Yahya ve diğerlerinin böyle asılsız ve zanna dayalı bir haberi söylemelerinden Allah korusun. Bu hurâfe haber Süleyman eş-Şâzkûnî'nin işidir-ki Allah onu hayırla sabahlatmasın-O, hıfzda ileri olmasına rağmen-adı geçenlerce-yalancılıkla suçlanmaktadır.⁵⁴ 'Hişâm b. Urve ile birlikte İmam Malik'in de İbn İshak'ı itham ettiğini belirten Zehebi şöyle demektedir: "Hişâm, İbn İshâk'ın, eşi (Fâtıma)'nden rivâyet etmesinden dolayı aleyhindeydi. Mâlik ise, bir defa aleyhinde konuştu, sonra gereken noktaya geri döndü. Sebebi ise, Hicâz'da neseb ve gün (târîh)lerle ilgili İbn İshâk'tan daha bilgili kimse yoktu. İbn İshâk, Mâlik'i Zîashâb mevâlilerinden sanıyordu; Mâlik de İbn İshâk'ı öyle zannediyordu. Bu nedenle aralarında tartışma çıktı. Mâlik Muvatta'ı yazınca İbn İshâk, 'Onu bana getirin, ben onun baytariyim' dedi. Bunu duyan Mâlik, 'O deccâllerden bir deccâldir, Yâhûdîlerden rivâyet ediyor' dedi. Sonra barıştılar. İbn İshâk Medîne'den ayrılma kararı alınca Mâlik elli dinâr ile o yılki gelirinin yarısını ona verdi"⁵⁵

Hişâm'dan gelen tenkîdlerin sebebi malûmdur. O, İbn İshak'ı hanımından rivâyette bulunduğu için ithâm etmektedir. Muhtemelen Medîne halkını ondan nefret ettiren de Hişâm'dır. İmâm Mâlik'in eleştirileri de bu bağlamda değerlendirilebilir ki Zehebî, Bağdâdî'den şunu nakletmektedir: 'Çağdaşı bazı âlimler, salah, diyânet, sıkalık ve güvenilirliğiyle bilinen bazı insanlara dil uzattığından dolayı Mâlik'i kınadılar.'⁵⁶ İbn İshak'a yönelik tenkidini bu baktan sayabiliriz. Kaldı ki, 'Mâlik'in İbn İshâk'ı tenkîdi hadîs konusunda değildi. O, İbn İshak'ı Rasûlullah (s)'ın gazvelerini ihtida etmiş Yahudi çocuklarının dedelerinden aldıkları rivayetlere dayanarak anlattığı için tenkit etmiştir. Halbuki İbn İshâk ,gazvelerle ilgili bu rivayetleri kullanmak amacıyla değil, bilgi toplamak amacıyla almıştır. Mâlik 'mutkin' olmayanlardan gelen rivayetleri kabul etmediğinden İbn İshak'ın bu tavrını eleştirmiştir.⁵⁷

Süleyman et-Teymî, Yahya b. Said ve Vüheyb b. Halid de İbn İshak'ı yalancılıkla suçlamışlardır. 'Vüheyb ve Yahya b. Kattan, Hişâm b. Urve ile İmam Malik'e uymuşlardır. Cerh ve ta'dîl erbâbından olmayan Süleyman et-Teymî'nin ise İbn İshak'ın aleyhinde niçin konuştuğu bilinmemektedir. Söylediklerinin hadis dışındaki konularla ilgili olduğu tahmin

⁵² Zehebî, *Mizan*, III. 24; *Nubela*, VII. 38.

⁵³ Zehebî, *Nubela*, VII. 42

⁵⁴ Zehebî, *Nubela*, VII. 41.

⁵⁵ Zehebî, *Nubela*, VII. 50.

⁵⁶ Zehebî, *Nubela*, VII. 38.

⁵⁷ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, s. 13.

edilmektedir.⁵⁸

‘Süleyman et-Teymî’nin, İbn İshak’ın aleyhinde konuşmasının nedeni şu olabilir: Zübeyr b. Avam’ın hanımı, Hz. Ebu Bekir’in kızı (ve Hişam’ın hanımı Fatıma’nın ninesi) Esmâ Teymî’dir. Süleyman da Hişam b. Urve b. Zübeyr’in akrabasıdır. Dolayısıyla Hişam’ın sinirlendiğine o da sinirlenmiş ve İbn İshak’ın aleyhinde konuşmuş olabilir.

Ancak Hişam b. Urve’nin, aleyhindeki bütün söylemlerine rağmen İbn İshak kitabında, Hişam ve akrabalarından defalarca rivayetlerde bulunmaktadır. Bu da ilim konusunda ne kadar geniş ve gerçekçi olduğunu göstermektedir.⁵⁹

İbn İshak’ın bu tutumu, onun ilmî gerçekleri nefsanî duygularına feda etmediğini ve kendisine yapılan onca eleştiriye rağmen hakkı gizlemediğini ve ilmî her şeyden üstün tuttuğunu göstermektedir. Şayet İbn İshak bu eleştirileri hakketmiş olsaydı, başka bir tutum sergilemesi gerekirdi.

İbn Münzir (v. 319/931), İbn Uyeyne’nin, çevresinin kendisine, ‘Arkadaşların Muhammed İbn İshâk hakkında ne diyorlar?’ sorusuna, ‘Kezzâb/çok yalancıdır’ diyorlar’ deyince, arkadaşlarının, ‘Sen bunu söyleme’ dediklerini nakletmektedir.⁶⁰

İbn İshak’ın sataşmasından dolayı İmam Malik söylentilere inanmış ve onun aleyhinde konuşmuş olabilir. Genel kanı da bu yöndedir. Nitekim barışmalarından sonra İmam Malik onu Medine’den büyük bir mal ve sevgi ile uğurlamıştır. İmam Malik vb. âlimlerin, yeri geldikçe onu eleştirmeleri, yeri geldikçe onu savunmaları ilmin gereğini yapmaktır. Aksi halde hakikatlerin ortaya çıkması söz konusu olmamaktadır.

4. 2. Metrûku’l-hadis olmakla suçlanması

İlim adamlarının İbn İshak’ın metruku’l-hadis olduğu yönündeki tenkitlere verdikleri cevaplar şöyledir:

‘Mekkî b. İbrahim’in, ‘İbn İshak’ın hadîsleri terkedildi ve bir daha ondan hadîs alınmadı’ sözü, Allah’ın sıfatlarıyla ilgili rivâyet ettikleriyle alakalıdır. Bundan dolayı ondan uzak duruldu. Bu önemli bir şey değildir. Seleften bazıları, te’vile muhtâç olan bu konudaki râvînin rivâyetine izin vermişlerdir. Özellikle hadîs bir hüküm veya başka bir konuyu tazammun ediyorsa. İbn İshâk’ın rivâyetleri bu kabilden olabilir.

Yezîd b. Harûn (ez-Zâzî es-Silmî, v. 206/821)’un naklettiği, ‘Medîne ehli ondan hadîs almazdı’ sözü, ondan hadîs almamayı gerektirmez. Hadîsi (senediyle beraber) zikretmiyorsa hakkında zan beslemekten başka bir şey yapılamaz. Zan sebebiyle adâleti makbûl olan birisinin hadîslerini terk edemeyiz. Senedi atlayarak rivâyet, hadîs ehlinin izlediği bir yoldur. Siyer ve mağâzide ise, olayların birbirine bağlanması esâstır ki pek çok siyer âlimi buna başvurmuştur.⁶¹

İbn İshak’ın, Medine’de ilim meclisleri kurup Medine’nin ileri gelen âlimlerinin bu meclislere katılıp ondan istifade etmeleri, bu eleştirinin lokal olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, herkesin birisini sevmesi ve ona güvenmesi beklenemez. Dolayısıyla özellikle Hz. Peygamber (s)’in siyeri gibi hassasiyet isteyen ve titizlikle incelenen bir konuda eser yazan İbn İshak’ın eleştirilmesi doğal karşılanmalıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, başta Buharî ve Müslim olmak üzere, Kütüb-i Sitte ve diğer hadis müelliflerinin, yalancılığından dolayı hadisleri terk edilen birisinden ittifakla

⁵⁸ Askalanî, *Tehzib*, IX. 45.

⁵⁹ Hamidullah, *es-Sire*, Mukaddime, : kt.

⁶⁰ İbn Seyyidi’n-Nâs, *Uyûnu’l-Eser*, s. 13

⁶¹ İbn Seyyidi’n-Nâs, *Uyûnu’l-Eser*, s. 16.

hadis rivayet etmeleri söz konusu olamaz. Oysa bu ünlü muhaddisler, İbn İshak'tan hadis rivayet etmekte herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Özellikle Buhari ve Müslim'in hadis rivayet şartları göz önünde bulundurulduğunda, İbn İshak'ın sıkı olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. 3. Bid'at ehlinden olmakla suçlanması

Pek çok âlim gibi İbn İshak'ın maruz kaldığı eleştirilerden biri de bid'at ehli olduğudur. Kelam ve felsefe ilminin yeni yeni ortaya çıktığı, yeni görüşlerin ileri sürüldüğü ve tartışıldığı o ortamda, bid'atçılıkla suçlanmamak bir ayrıcalıktı. Dolayısıyla İbn İshak'ın bununla suçlanması o dönemin kültürel yapısının bir sonucu olsa gerek.

İbrahim b. Ya'kûb el-Cüze'ânî şöyle demektedir: 'İbn İshâk birden fazla bid'at çeşitleriyle ithâm edilmektedir.'⁶² Bu ithamlar arasında Kaderî'lik, Şialık, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili görüşleri belirtmek, Ehl-i Kitap'tan nakiller yapmak da vardır.

Bu eleştiri şöyle cevaplandırılmıştır:

a. Kaderîlik. Mizzî şöyle demektedir: 'İbn İshâk, Kaderî'likten insanların en uzağı olmasına rağmen onunla suçlanmaktadır.'⁶³

Hatib Bağdadi, "İbn İshak, kaderî veya bid'atçı değildir"⁶⁴ derken Zehebî, "Bu gibi ithamlara pek çok alim maruz kalmıştır. Kaderîlikle itham edilmesi, onun ehl-i kitaptan caiz olan hususları nakletmesiyle açıklanabilir" demektedir.⁶⁵

b. Ehl-i Kitap'tan rivayet etmesi. 'İbn İshâk ehl-i kitâbtan nakletmektedir' ithâmına karşılık Zehebî şu cevâbı vermektedir: 'Rasûlullah (s) 'Benî İsrâil'den naklediniz, bunun bir sakıncası yoktur'⁶⁶ demesine rağmen Ehl-i kitâbtan nakletmeye mâni nedir? Bu, nebevî bir izindir. Onlardan nakledilenler delil olamaz. Delil, ancak kitâb ve sünnettir.'⁶⁷

Mizzî'nin yukarıdaki ifadesine bakılırsa İbn İshak'ın kaderîlikle bir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak o dönemin güncel konularından olan Allah'ın sıfatlarıyla ilgili yorumlar yapmış olması mümkündür. Ayrıca, İslamî kültüre mal etmemesi ve İslam'ın ruhuna aykırı olmaması şartıyla, bir tarihçi olarak Ehl-i Kitap'tan rivayetlerde bulunması da yadırganacak bir durum değildir.

4. 4. Tedlîs yapmakla suçlanması

Tedlîs, sözlükte 'karanlık, zulmet anlamına gelen *deles*'ten türemiş ve bir şeyin kusurunu gizlemek' manasına gelir. Hadis termonolijinde ise 'ravinin şeyhinden işittiği ve işitmediği hadisleri ayırt ekmeksizin rivayet etmesidir.' Başka bir ifade ile işitmediği hadisleri de işitmiş gibi rivayet etmesi ve kusurunu böylece gizlemesidir.⁶⁸

Muhaddislerin İbn İshak'ı en çok ta'n ettikleri konulardan biri, tedlîs meselesidir. Ahmed b. Hanbel, İbn İshak'tan bahisle, 'Hadise fazla merakı olan biridir. Başkalarının görüşlerini alır ve kendi görüşüymüş gibi kitaplarına yazar' demektedir.⁶⁹

Ahmed b. Hanbel'in başka bir eleştirisi de, 'Ya Eba Abdillah, İbn İshak bir hadiste teferrüd etse onu kabul eder misiniz?' sorusuna, 'Hayır Vallahi! Onun bir topluluktan hadis

⁶² Zehebî, *Nubela*, VII. 43.

⁶³ Mizzî, *Tehzib*, XXIV. 419.

⁶⁴ Bağdadi, Hatib, *Tarihu Bağdat*, I. 226.

⁶⁵ Zehebî, *Mizan*, IV. 390.

⁶⁶ Buharî, *Sahih*, 60/Ehadisü'l-Enbiya 50; Ebu Davud, 24/İlim 11; Tirmizi, 42/İlim 13.

⁶⁷ Zehebî, *Mizan*, III. 470

⁶⁸ Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları no: 170, Ankara 1985, s. 432 (tedlis md.).

⁶⁹ Hamidullah, *es-Sire*, Mukaddime, kt; Askalani, *Tehzib*, IX. 431.

rivayet ettiğini ve raviler arasında bir fark gözetmediğini gördüm' şeklinde verdiği cevaptır.⁷⁰

Diğer bir eleştiri de, İbn İshak'ın, senedi bazen tamamen zikrederken, bazen orta ravileri hafifleterek doğrudan âlî isnada geçmesidir.⁷¹

Cerh ve ta'dil alimleri bu eleştiriye şöyle cevap vermişlerdir:

İbn İshak, bazı ravileri senetlerden hafifleterek âlî isnada geçmeyi, hadis rivayetleri ile tarihî olaylarda yapmaktadır. Bilindiği gibi hadis rivayetinde kısaca bağlantıları aranmamakta; her şahidin olayı algılamasına dayanmaktadır. Tarih ise, konuşmaya dayanmakta ve gayesi tarihî hikayeleri haber vermektir. Kıssa bütün olarak anlatılmakta ve sened tekrarları atılarak konu sıkıcı olmaktan çıkarılmaktadır. İbn İshak'ın buluşu olmayan bu yöntem Zührî ve İmam Malik'te de bulunmaktadır.⁷²

İbn Seyyidi'n-Nas, İbn İshak'ın müdellis olduğuyla ilgili eleştiriye şöyle cevap vermektedir:

'Derim ki: Kınandığı tedlis, Kaderî ve Şîlikle ilgilidir. Bu, bu bağlamdaki rivâyetlerinin reddedilmesine gerekçe olamaz ve rivâyetlerine büyük bir vehm (zayıflık) gölgesini düşürmez. Tedlis hem kendisi hem başkaları için 'adâlet'i zayıflatıcıdır. Ancak İbn İshâk'taki tedlis, adâleti zedeleyen mutlak tedlis değildir. Şîlik ve Kaderîlik ithâmı başka sebeplerle illet olabilir ki bunu İbn İshâk'ta bulamıyoruz.⁷³

Aynı yolu izleyen Zührî'yi tenkîd etmeyen İmâm Mâlik'in, İbn İshâk'ı tenkîd etmesini, İmam Malik ile İbn İshak arasında bir dönem yaşanan şiddetli tartışma ve sataşmalara bağlamak mümkündür. Nitekim İmam Malik'in dargınlık zamanında 'O deccallerden bir deccaldır' derken, barıştıktan sonra İbn İshak Medine'den ayrıldığında ona külliyetli miktarda mal yardımında bulunduğu ve onu uğurladığı bilinmektedir. Bunun da, bu eleştirinin, ilim ve sıkalığından değil, kişisel anlaşmazlıklardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

4. 5. Mechûllerden bâtil hadîsler rivâyet etmekle suçlanması

Meçhul, sözlük anlamına paralel olarak muhaddisler tarafından sıkalık, zayıflık..gibi ravilerde aranan vasıflarının bilinmediği ve hadisçiler tarafından tanınmayan ravilere denilmektedir. Usûlü'l-hadiste cerhin üçüncü mertebesine delalet etmektedir. İbn İshak, bazı âlimlerce meçhullerden hadis rivayet etmekle eleştirilmiştir.

İbn Musennâ (Ebu Musa Muhammed), 'Yahya el-Kattan'ın İbn İshâk'tan hiçbir şeyi tahdîs ettiğini duymadım' demektedir.⁷⁴

İbn Nümeyr (Muhammed b. Abdillah, v. 234/848)'in, 'Mechûllerden bâtil hadîsler rivâyet ediyor' demektedir.⁷⁵

Şöyle cevaplandırılmıştır:

'Bu iddia, tevsîk ve ta'dilin isbât edilmediği durumlarda geçerlidir. Adâlet ve sıkalığın tesbîti ise mechûlleri ilgilendirir, İbn İshâk'ı değil. Bir âlimi, 'mechûllerden rivâyet ediyor' diye ta'n etmek ilginçtir. Mechûllerden rivâyet, Süfyân-ı Sevri (v. 161/778) ve başkaları için de geçerlidir. Uygun olan, hadîslerini tasnîf etmektir. Mechûllerden

⁷⁰ Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, I, 229-230.

⁷¹ İbn Seyyidi'n-Nas, *Uyûnu'l-Eser*, s. 10.

⁷² Taberî, *Tarihu'l-Umem*, I, Silsile 1518.

⁷³ İbn Seyyidi'n-Nas, *Uyûnu'l-Eser*, s. 19.

⁷⁴ İbn Seyyidi'n-Nas, *Uyûnu'l-Eser*, s. 15.

⁷⁵ İbn Seyyidi'n-Nas, *Uyûnu'l-Eser*, s. 19.

rivâyet ettikleri terkedilir, sıkalardan (ma'rûf) rivâyet ettikleri kabûl edilir.⁷⁶

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, 'Babam hadîsleri araştırır, çoğu kez uluvv ve nüzûl ile yazar, Müsned'ine alırdı. İbn İshâk'ın hadîslerini almaktan sakınmazdı' demektedir. Ona, 'İbn İshâk'ı hucet kabûl eder miydi?' denildiğinde, 'Hayır sünenlerde onu hucet kabûl etmezdi' demektedir.⁷⁷

İbn İshak, sıkı olmakla beraber bir muhaddis olarak değil, bir siyer ve megazî alimi olarak bilinmektedir. Hadis kriterlerini hadis rivayetlerinde kullanmaması büyük bir eksikliklerdir. Ancak diğer nakillerinde uygulamaması makul karşılanmalıdır. Zira tarih, böyle kıstaslara sahip bir ilim dalı değildir. Cerh ve ta'dilde her iki alanın ayrı kriterleri vardır ve bu kriterlere göre değerlendirme yapılmalıdır. Aksi halde sağlıklı bir sonuca varmak mümkün olmaz.

4. 6. Zayıf olmakla suçlanması

Zayıflık, ravilerin cerhinde kullanılan kavramlardandır. Bu, rivayetinin zayıf olmakla beraber tamamen reddedilmediği anlamına gelmektedir. Zayıf hadis, sahih ve hasen hadislerin vasıflarını taşımayan hadise denilmektedir.

Bu eleştiri noktasında da bazı alimlerin görüşleri şöyledir: Yahya b. Maîn, İbn İshâk'ın zayıf olduğunu söylerken, Nesâî (Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, v. 303/915) 'kavî' olmadığını söylemektedir.⁷⁸

İbn İshak'a 'hocamız' diyen İbn Sa'd, sıkılığıyla alakalı, 'Çok hadîs rivayet ederdi ve ondan pek çok âlim rivayet etmiştir. Bazıları onu zayıf görmüşlerdir'; 'İbn İshâk hakkında konuşanlar vardır' demektedir.⁷⁹

İbn İshak'ı sert eleştirenlerden biri de İbnü'n-Nedîm (Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak b. Muhammed b. İshak, v. 385/995)'dir. Bu konuda şöyle demiştir: "İbn İshak ta'nedilmiştir ve rivayetlerinde takip ettiği yoldan memnun kalınmamıştır...kitabı, şiiir ravilerince rezalet kabul edilen şiiirleri ihtiva etmekte, neseplerde yanılmaktadır. Yahudi ve Hristiyanlardan nakiller yapmakta ve onlara 'Birinci ilim ehli' demektedir. Ashabu'l-hadîs onu zayıf görmekte ve itham etmektedir."⁸⁰

İyice tahkik etmeden çok sayıda hadis rivayet etmesi, tarihsel olaylarda Yahudi ve Hristiyanlardan nakiller yapması, 'zayıf' olarak nitelenmesine neden olmuş olabileceği gibi zayıflığı farklı alan kriterleriyle değerlendirmekten de kaynaklanmış olabilir. Yoksa en sahih hadis müelliflerinin ondan rivayetlerde bulunmaları, bunun aksini ortaya koymaktadır.

4. 7. Rivayetler Arasında Ayırım yapmamakla suçlanması

Ayırım yapmamak, bazı tarihçiler için geçerli olabilir. Bu tarihçiler, kayıt altına almak amacıyla her duyduklarını eserlerine almaktadırlar. Ancak bu, özellikle hadis ve Hz. Peygamber (s)'in hayatıyla alakalı olan siyer kitapları için söz konusu değildir.

Fark gözetmeksizin insanlardan hadîs rivâyet etmek yaygın bir yöntemdir. Pek çok insanın rivâyet ettiği hadîsin metni aynıdır; lafzı aynı değilse manası aynıdır. İbn İshak, lafzı veya manası farklı ise de, şahidi bulunan bazı hadisleri ve rivayetleri almış olabilir ki bu pek çok âlim için geçerlidir.

⁷⁶ İbn Seyyidi'n-Nas, *Uyûnu'l-Eser*, s. 19

⁷⁷ İbn Seyyidi'n-Nas, *Uyûnu'l-Eser*, s. 16.

⁷⁸ Zehebi, *Nubela*, VI. 47.

⁷⁹ Zehebi, *Nubela*, VII. 321-322

⁸⁰ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 121.

Bunun doğru kabul edilmesi halinde, fark gözetmeksizin her duyduğunu hadis olarak alan bir kişiden, sahih hadis kaynakları müellifleri nasıl rivayetlerde bulunmuş ve çok sayıda münekkid ve ilim adamının sıkı olduğu konusunda nasıl fikir beyanında bulunmuş olduklarının açıklığı kavuşturulması gerekir.

4. 8. Çalıntı (intihal) yapmakla suçlanması

Başka müelliflerden alıntı yapmak çok yaygın bir adettir. Kaynak belirtilmeden çalıntı yapmanın bağışlanacak yanı yokken, kaynak belirtilerek yapılmasının sakıncası yoktur ve bu bazı konularda zorunludur. İbn İshak, çalıntı yapmaktan ziyade, eserlerine aldığı rivayetlerin kaynaklarını belirtmemiş olabilir ki bu da pek çok âlimde bulunmaktadır.

İbn Medinî (v. 234/848) onu, ‘Hadîse meraklıdır, insanların kitâblarından alır, kendi sözüymüş gibi kitâbına yazar’ şeklinde eleştirmektedir. Sözünden dolayı-bizzat işitilmediği veya tahdîs ettiği isbât edilmediği sürece-bir insan cerh edilemez. Ayrıca rivâyet ettiği haberlere bakılır: Açık bir semâ’ı gerektirmiyorsa mudellislerin hükmünde olur ki bu durumda lafızların medlûlüne bakmadıkça ona güvenmek doğru olmaz. Şayet duymadığı halde duyduğunu belirtiyorsa bu açık bir yalan ve ahlaksızlık olur. Başka bir çıkış yolunun bulunmaması halinde ancak böyle bir haberi nakletmek câiz olur.’⁸¹

Bu tenkit şöyle cevaplandırılmıştır:

Bu ithâma Zehebî şöyle cevâb vermektedir: ‘Bu yaygın bir davranıştır. İşte Buhârî’nin Sahîh’i. Onda pek çok ta’lik bulunmaktadır.’⁸²

Zehebî, eleştirilere cevap vermeye şöyle devam etmektedir:

‘Kelbî gibi zayıflardan rivâyet ediyor’ ithâmı, iki şekilden biriyle izâh edilebilir:

a. Önemli bir husûs olmamakla beraber İbn İshak zayıfın ismini zikrediyor. Bu durumda, durumunu bilmediği birisinden veya durumunu bildiği halde sorumluluğu ona yükleyerek rivâyette bulunuyor.

b. Tedlîs yapması. Bu durumda râvinin zayıflığını bilmiyorsa mesele kolaydır. Biliyorsa ve zayıfın tedlîs, tağyîr-ve sadûkların rivâyeti olduğu intibâmı vermek-amacıyla gizliyorsa bu cerhe sebep olduğu gibi yapan için büyük bir suçtur.

Ahmed b. Hanbel’in görüşlerinde İbn İshâk’la ilgili tad’îf, tedlîs gibi bir suçlama yoktur.

Muhammed İbn İshâk geniş ilmi ve güçlü hafızasıyla meşhûrdur ve Kelbî (İbrahim b. Halid, v. 240/854)’den aldığı hadîslerin uygun olanını uygun olmayanından ayıracak kapasitededir. Ya’la b. Ubeyd, Sevrî’nin şöyle dediğini nakleder: ‘Kelbî’den sakının!’ Ona, ‘Sen ondan rivâyet ediyorsun’ denildiğinde, ‘Ben onun doğrularını yalanlarından ayırabiliyorum’ dedi..

Kelbî’den rivâyet edilenler genellikle neseb, insanların hayatları ve Arap’ların günlük yaşantılarıyla ilgili haberlerdir ki, ahkâmla alakalı rivâyetlerin câiz olmadığı kişilerden bu tür rivâyetler câiz görülmüştür.

Bilindiği gibi, hükümlerin dışında, mevıza, terğîb ve terhib amacıyla, anlamı doğru zayıf hadîslerin kullanılmasına cevaz verilmiştir.

Yahya b. Maîn’in (v. 233/847), ‘Sıkadır ancak huccet değildir’ sözü, onun sıkılığı

⁸¹ Zehebî, *Nubela*, VII. 46.

⁸² Zehebî, *Nubela*, VII. 46.

konusunda bize yeterli bir güvencedir. Şayet Umerî (Ubeydullah b. Ömer b. Hattab, v. 147/764) ve Mâlik gibilerin dışında kimse kabûl edilmezse, makbûl olanların sayısı çok azalacaktır.

Ya'kûb es-Sedûsî, Yahya b. Maîn'e, 'İbn İshâk'ın sadûk olmasıyla ilgili gönlünde bir şüphe var mı?' dedim. 'Hayır o sadûktur' dediğini söyler. Ebu Zur'a ve İclî de aynı kanaattedir.⁸³

İbn İshak'a yapılan bazı eleştiriler doğru olsa bile, lehindeki pek çok şahadetten dolayı terk edilmesi ilmî hakkaniyetle bağdaşmamaktadır. Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbn Mace ve diğer muhaddisler de aynı kanaatı taşımışlardır ki, hadislerini sahih eserleri arasına almışlardır.

İbn Hişâm, eserini tanıttığı, 'İbn İshak'ın kitabında bulunan, ancak Rasûlullah (s)'ın adının geçmediği ve onunla ilgili Kur'ân'ın nâzil olmadığı, yazılması için bir sebep, bir yorum, bir delilin bulunmadığı kısımlar ile hiçbir ilim erbâbının-kaynağını-bilmediği şiirleri almadığım gibi, konuşulması çirkin olan, bazı insanları rahatsız eden ve Bekkâî'nin rivâyetini kabûl etmediği bölümleri de almadım⁸⁴ görüşünü Muhammed Hamidullah şöyle tenkid etmektedir:

'Birincisi: İbn Hişâm, geniş ilmi ve dakik bakışına rağmen İbn İshâk'ın kitabından bazı şeyleri ihmâl etmiş ve naklettiklerinden daha az önemli olmayan bazı bilgileri çıkarmıştır...

İkincisi: Kitabın aslında bulunan pek çok şiiri, İbn İshâk'ın nisbet ettiği kişilere ait olmadığı gerekçesiyle İbn Hişâm eserine almamıştır. Biz İbn Hişâm'ın ilmî tenkidine karşı çıkmıyoruz, ancak şunu söylüyoruz: Bu şiirler Rasûlullah (s)'ın çağına ait olmasalar bile İbn İshâk'ın çağından yani, Emevî döneminin sonu ve Abbâsî devrinin başlarından daha sonra değildir. Bu çağın yapısıyla ilgilenen herkes İbn Hişâm'ın bu yaptığına teessüf edecektir.⁸⁵

Bütün bu zikredilenlerden sonra İbn İshak hakkında şunu söylemek mümkündür: 'Kendisini hadiste cerhetmek kanaatimizce isabetli olmayacaktır. Bununla birlikte hadis konusunda titiz davrandığı da söylenemez.'⁸⁶

Sonuç

Yaşadığı dönemin en önemli muhaddis ve tarihçilerinden olan İbn İshak'tan pek çok kişi hadis ve megâzî rivayet etmiştir. Sıka imamlar ondan rivayet etmekten çekinmemişler. Hadîs ulemasının çoğu onu sebt (sağlam) olarak kabul etmişlerdir. Ma'mer, Abdurrezzak, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâceh, Ahmed b. Hanbel, İbn Uleyye, Süfyân b. Uyeyne, Yahya b. Maîn, İbn Medinî, Ebû Zur'a gibi en ünlü muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Bu, onun hadîste güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, pek çok hadîs uzmanı âlimler de aynı kanâati belirtmişlerdir. Zamanında, 'emîrul'l-mühaddisin' lakabıyla anılan muhaddislerdendir. es-Sîre'sinin konularını ilgili hadîsle başarıyla bütünleştirmeyi ve bir bütün olarak olayı anlatmayı çok iyi başarması da hadîs alanındaki uzmanlığını göstermektedir.

Muhaddislerle cerh ve ta'dîl âlimlerinin İbn İshak'a yönelttikleri en ağır tenkit, onun hadisi aldığı râvi veya şeyhi atlayıp (tedlîs) ilk râvinin adıyla nakletmesidir. Ancak bu

⁸³ Zehebî, *Nubela*, VII. 47.

⁸⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, I. 29.

⁸⁵ Hamidullah, *es-Sîre*, Mukaddime, ab.

⁸⁶ Eser, Mithat, *Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshak'ın Güvenilirliği*, İSTEM (İslam Sanat, Tarih Edebiyat ve Musikisi Dergisi), sayı 13, s. 279.

hususun, tarih ve hadis rivayeti arasındaki farktan ileri geldiği düşünülmektedir. Ayrıca es-Sîre'sinde, gerçek dışı ve abartılı olaylara da yer vermesi de eleştirilerin nedeni olmuştur. Bununla birlikte Mağazî ve siyerde de imameti göz ardı edilemez. Yazılan bunca siyerler arasında es-Sîre'sinin târîh boyunca bu kadar rağbet görmesinin sebebi de, İbn İshâk'ın güvenilir biri olmasıdır. Zehebî gibi sivri bir münekkidin onu savunması ve 'imâm, hâfız' kavramlarıyla onu takdîm etmesi de onun güvenilirliğine delâlettir.

Buhârî, Muslim, İmâm Mâlik gibilerin bile eleştiriden nasîb almaları, gerçek ilim erbâbı olmalarına gölge düşürmez. Eleştiri, gerçekleri ortaya çıkarmanın ilmî ilkelerindedir. Her ilim erbâbı gibi İbn İshâk da bundan nasîbini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'r-Rayyân li't-Turâs, Kahire 1407/1987

Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1991.

Bağdadî Hatîb, *Tarihu Bağdad ev Medinetu's-Selâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trz.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, trz.

Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trz.

Ebû Dâvûd, (*Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Suneni Ebî Dâvûd*'la beraber), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1399/1979.

Eser, Mithat, Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshak'ın Güvenilirliği, İSTEM (İslam Sanat, Tarih Edebiyat ve Musikisi Dergisi), sayı 13.

Halebî, Ali b. Burhanuddin, *es-Siretü'l-Halebiyye*, yrz. ve tz.

Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-İlel ve Ma'firedi'r-Ricâl*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul 1987.

Hamidullah, Muhammed, *Siretü İbn İshak el-Müsemmatü bi-Kitabi'l-Mübtedei ve'l-Mea'asi ve'l-Meğazî'nin tahkik ve ta'lîki*, Hayra Hizmet Vakfı Konya 1401/1981.

Hanbelî, Ebu'l-Fellâh Abdulhay İbnu'l-İmad, *Şüzûratü'z-Zeheb fi Ahbarin mine'z-Zeheb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut trz.

Horowitz, Jones, *Islamic Culture* (1928) den naklen Vakidî, *Kitabü'l-Meğazî*, thk. Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, 1404/1984.

İbn Hallikân, Ebu Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbau Ebai'z-Zeman*, thk. İhsan Abbas, Daru's-Sekafe, Beyrut tz.

İbn Hişâm, *Sirettü'n-Nebeviyye*, Daru't-Turasi'l-Arabî, Beyru, 1415/1994.

İbn İshâk, Muhammed b. Yesar, *Siretu İbn İshak fi'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazî*, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı Konya 1401/1981

İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk. Ahmed Abdülvahhab Fetîh, Daru'l-Hadîs, Kahire 1414/1994.

İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, talik, İbrahim Ramadan, Daru'l-ma'rife, Beyrut 1415/1994.

İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru Sadr, yrz. ve trz., dirase ve thk. Ziyad Muhammed Mansur, Dâru Sâdır, Beyrut, yrz.

Koçyiğit, Talat, Hadis İstılahları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları no: 170, Ankara 1985.

Mizzî, Cemaluddin Ebu'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Muessese er-Risâle, Beyrut 1413/1992.

Özdemir, Mehmet, Siyer Yazıcılığı Üzerine, *Milel ve Nihal*, c. 4, sayı Eylül-Aralık 2007, s. 133.

Sübki, Abdülvahhab. Ali, *Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kübra*, thk. Bdülfettah el-Huluv-Mahmud Tannahî, Kahire 1976.

Süheylî, *er-Ravdu'l-Enif Şerhün Lisireti İbn Hişam*, el-Cemaliyye 1332/1914.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Mülûk*, Daru Süveydan, Beyrut trz.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre, *el-Câmiu's-Sahîh vehüve Sünenü't-Tirmizi*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1408/1988.

Uğur Mucteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

Uyûn, İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser fi Fünûni'l-Mağâzi ve's-Şemâili ve's-Siyer*, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut 1402/1982

Vakîdî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Meğâzi*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trz.

Zebidî, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Atîf, *et-Tecridü's-Sarîh li-Ehadîsi'l-Camii's-Sahîh (Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, Mütercimi Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Sayı: 55, Ankara 1976.

Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizanü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, Mısır trz.

Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Muessese er-Risâle, Beyrut 1412/1992.

Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, yy. Ve trs.

Zehebî, *el-Kâşif, fi men lehu Rivâyetün fi'l-Kutubi's-Sitteti*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, Kahire 1392/1978.